

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Aralık / December / ديسمبر / 2020, 5: 73-104

Hız. Peygamber'in Eğitim Metodunda "Bireysel Farklılıklar" İlkesini Gözetmesi

Prophet's Observance of the "Principle of Individual Differences" in his Education Method

رعاية النبي ﷺ "مبدأ الفروق الفردية" في منهج التعليم

Abdullah Servet Yılmaz

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı,
Kahramanmaraş/Türkiye

Doctorate Student, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Social Sciences Institution, Hadith Discipline, Kahramanmaraş-
Turkey

a.servetyilmaz@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5169-8328>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 25.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.12.2020

Yayın Tarihi / Published Date: 31.12.2020

Yayın Sezonu / Publication Date Season: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4427709>

Atıf / Citation / اقتباس : Yılmaz, Abdullah Servet. "Hz. Peygamber'in Eğitim Metodunda "Bireysel Farklılıklar" İlkesini Gözetmesi / Prophet's Observance of the "Principle of Individual Differences" in his Education Method". *HADITH 5* (Aralık/December 2020): 73-104. doi.org/10.5281/zenodo.4427709.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism has been detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | <mailto:hadith.researches@gmail.com>

Hz. Peygamber'in Eğitim Metodunda "Bireysel Farklılıklar" İlkesini Gözetmesi Abdullah Servet YILMAZ

Anahtar Kelimeler:

Hadis
İnsan
Hz. Peygamber
Eğitim
Bireysel Farklılıklar

ÖZ

Hz. Muhammed (s.a.v.), beşer olmak, nübüvvet ve evrensellik vasıflarını kendisinde barındıran bir peygamberdir. Peygamberlik ise Allah tarafından tayin ve tebyin edilen kudsî bir görevdir. Bu kudsî görevi kısa ve öz biçimde tanımlayacak kavram ve meslek ise öğretmenliktir. Bu öğretmenliğin amacı vahiy temelli medeniyet inşa etmek, hedefi ise insan ve toplumu dünya ve ahiret hususlarında talim ve terbiye etmektir. Ancak eğitim-öğretim mühim ve çok yönlü bir faaliyettir. Bu makalede, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitim metodunda bireysel farklılıklar ilkesi uygulamalarının varlığı tespit ve tetkik edilecektir. Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim metodu konusu, günümüzde çok önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu husustaki ihtiyacın kaynağı ise günümüzde insana yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerinin çok yoğun bir araştırma konusu olmasından ileri gelmektedir. Nitekim insanlık tarihinde önemli bir yeri olan Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim metolarının tamamının, özelde ise bireysel farklılıklar ilkesi uygulamalarının gündeme alınması, dikkat çekilmesi ve güncel uygulamalara model olarak takdim edilmesi bu minvalde önem arz etmektedir. O (s.a.v.), insanlara bilgiyi öğretirken ve onları eğitirken insanlar arası ortak hususlar yanında, insanlardaki farklılıklardan kaynaklı olarak bireysel farklılıklara dikkat etmiş ve önem vermiştir. Nitekim O'nun bu yöndeki uygulamaları kendi zamanında çok boyutlu bir değişim yaşatmış, ortaya rol-model insanların çıkmasını sağlamıştır.

Prophet's Observance of the "Principle of Individual Differences" in his Education Method

Keywords:

Hadith
Human
Excellency Prophet
Education
Individual Differences

ABSTRACT

Besides being a human being, Muhammad displays the features of prophethood and universality. Prophethood is a holy duty appointed and declared by Allāh. The concept and profession that define this sacred duty briefly is teaching. The aim of this teaching is to build a civilization based on revelation, and its goal is to educate and train man and society on the issues of the world and the hereafter. However, education and training is an important and multifaceted activity. In this article, the use of individual differences principle applications in Muhammad's (PBH) education method will be discussed. The subject of the Prophet's education and training method has become a very important research subject because nowadays educational activities for people have become hot topics. As a matter of fact, it is important to examine all of the education methods of Muhammad (PBH), who has an important place in the history of humanity, and the practice of the principle of individual differences in particular, in order to draw attention and to present models to current practices. While he taught people and trained them, he paid attention to and gave importance to individual differences among individuals, as well as common issues between people. As a result of his his practices in this direction made a multidimensional change in his time and caused role-model people to emerge.

EXTENDED ABSTRACT

Prophet's Observance of the "Principle of Individual Differences" in his Education Method

Muhammad (PBH) is the prophet of Islam, the last divine religion. Prophethood is the duty of educating man and society in accordance with the message of revelation. People are different from each other in many ways and that is why prophecy requires these differences to be observed. Only in this way the personalities of people can be cleaned, their minds be enlightened, their hearts be purified and their souls be improved. That is why it is an important task to determine that the prophet paid attention to the "Principle of Individual Differences" in education and to show the application of this principle to its modern addressees. In order to carry out such a task, it is necessary to first study the broad hadith literature and determine its relevant examples, and then evaluate them in terms of education and training.

Man is the caliph of the earth, was sent to this world to be tested. If he/she follows the path of goodness; order prevails in the world and if he/she takes the path of evil, then corruption will occur in the world. Such being the case preventing people from being bad and paving the way for them to be good has been the most important issue that has continued from history to the present. Likewise, from history to the present many leaders, managers, educators, states and societies have made efforts and attempts to avoid evil and lead people to good. Muhammad (PBH) was born in the Arabian peninsula in the 7th century AD. In the community to which he was sent, he raised people and community from the lowest levels of humanity to the highest levels despite many opposing attempts, under difficult conditions and with scarce resources. Besides investigating all aspects of this situation, determining the details of the Prophet's education is of great importance. I wonder if the Prophet observed with the "Principle of Individual Differences" expressed today in the educational activities, and what path he followed and what he did. Today all these questions are a matter of curiosity for all educators who support or oppose Muhammad.

The subject of "Individual Differences" has been on the agenda since the last century. The needs that emerged in many fields, especially in education and training, led the interested people to the subject of "Individual Differences". However, everyone is studying this issue with a peculiar perspective. Today, some studies in the field of education and training in our country and a few new researches and studies in the field of theology have brought the subject to light. It is believed that employing the principle of individual differences properly in the relevant fields will allow many individual and social gains to be achieved.

Our research starts with the presentation of the "Individual Differences Principle". Because this subject is a very broad concept. The underlying reasons causing individual differences

are dealt with primarily; The reasons why each person, who has same parents, the same social environment, and a member of the same society, differs from the others in terms of shape and spiritually because it is important to unravel and understand the source of these differences. In this context, we can cite the following factors as the sources of individual differences in people; heredity (alone), environment (alone), heredity and environment.

When we look at the areas of individual differences between people, these are determined as; age, appearance, sensory abilities, general health, special abilities, intelligence, language, emotional structure, social sensitivity and behavior, work habits, moral behavior, interests, etc. However, in this multitude we explored gender differences, physical differences, age differences, differences in intelligence and knowledge levels, temperament and character differences, interest and ability differences, social role and responsibility differences concisely.

Muhammad (PBH) educated and trained the Arab society in many subjects about the world and the hereafter in a period of 23 years. As a matter of fact, another aspect of prophethood is education. However, since it is more comprehensive than teaching, it requires more dedication. The Prophet educated people in terms of knowledge, belief, morality, worship, treatment, law, politics, health, war and many other subjects with his own example and raised them. The best example of this is his companions.

When we look at the Prophet as a teacher, it is seen that he made maximum effort to recognize the people or students he interacted with. He also spent effort to notice the strengths and weaknesses of them. As a matter of fact, the basic principle of effective and efficient communication is to know the addressee comprehensively and accurately, which is followed by organizing and maintaining educational activities related to it.

The very beginning of classifying people is to consider the fact that people are male and female. Due to their genders, humans are different from each other both physiologically, biologically and spiritually.

Besides the gender differences of people, comes the physical differences between their own sexes. These differences can be in size, height, color, shape and other aspects. In addition, the age or life differences of people are another difference. In addition, people are not the same in terms of intelligence and proficiency, so social and administrative affairs are arranged according to people's intelligence and proficiency. The temperaments and characters of people are also mentioned among the factors that make them different; quick anger, behaving emotional or courageous, etc. like. Again, people have different interests and abilities, which is another form of difference. The dexterity, vocal structures, athleticism and artistic aspects of people are a manifestation of this. Another factor of difference is the social status difference arising from the birth of every person in a different family and social environment. This social environment imposes different social roles and responsibilities on individuals.

In this study, it is seen that the "Principle of Individual Differences" was applied by the prophet with precision in many fields, and thus many opponents converted to Islām. In addition, it is understood that the differences between people are not segregation and superiority, but an element of wealth and social balance. In addition, it is seen that the prophet did not obey this principle only in certain environments and places, but in all areas of life. In this case, it seems that the principle of individual differences should be a common principle not only for educators but also for all. In addition, the importance of the practical applications of the prophet as well as his theoretical identity is understood. Thus, it is seen that the prophet was not just a theoretician, but a practitioner.

Key Words: The Prophet Muḥammad (p.b.h), Ḥadīth, Humanity, Human, Education, Individual Differences.

ملخص موسع

رعاية النبي ﷺ 'مبدأ الفروق الفردية' في منهج التعليم

النبي محمد ﷺ هو آخر نبي نزل بوحى من الله وجاء بدين الإسلام. والرسالة التي جاء بها، تتضمن تعليم وتربية الفرد والمجتمع على وفق الوحي. لأن الناس متفاوتون من جهات عدة ومن الواجب لكمال الرسالة رعاية تلك الفروق فتنوع طرق الرعاية تبعاً لتنوع ذلك الاختلاف، بهذه الطريقة فقط يمكن لها أن تزكي نفوسهم وتثير عقولهم وتصفي قلوبهم وتحسن أرواحهم. وعلى هذا يمكن لنا أن نقول إن الرسول ﷺ قد أولى اهتماماً لـ "مبدأ الفروق الفردية" في تعليمه وتطبيق هذا المبدأ مازال مستمراً فيمن ينالهم خطاب الوحي حالياً. لإنجاز مثل هذه المهمة، من الضروري أولاً البحث فيما يفهم من الأجداث بشكل عام وتحديد الأمثلة ذات الصلة، ثم تقييمها من حيث التعليم والتدريب. وقد تم ذلك في هذا البحث.

الإنسان هو خليفة الأرض، وقد أرسل إلى هذا العالم للاختبار. إذا اتبع طريق الخير صلح النظام في العالم، وإذا سلك طريق الشر عم الفساد في العالم. لدرجة أن منع الناس من أن يكونوا سيئين، ومهد الطريق لهم ليكونوا صلحاء وقد كان أهم قضية استمرت من التاريخ إلى الوقت الحاضر.؛ بذل العديد من القادة والمديرين والمرين والدول والمجتمعات جهوداً ومحاولات لتجنب الشر وقيادة الناس إلى الخير. إلا أن النبي الذي ظهر في شبه الجزيرة العربية في القرن السابع الميلادي؛ في المجتمع الذي تم إرساله إليه، قام بترقية الناس والمجتمع من أدنى مستوى إلى أعلى مستوى، على الرغم من العديد من المحاولات المعارضة، في ظل ظروف صعبة وندرة الموارد. إلى جانب التحقيق في جميع جوانب هذا الموقف، إن تحديد تفاصيل التعليم النبوي له أهمية كبيرة. هل التزم الرسول

"بمبدأ الفروق الفردية" المعبر عنه اليوم في أنشطته التربوية، وإن كان كذلك فما هو المسار الذي اتبعه وماذا فعل؟

الإجابات على كل هذه الأسئلة تثير أفكار جميع التربويين المتبعين المؤيدين أو المعارضين لمحمد ﷺ اليوم.

كان موضوع "الاختلافات الفردية" على جدول الأعمال في القرن الماضي بسبب الحاجة التي ظهرت في

العديد من المجالات، لا سيما في مجال التعليم والتدريب، وجهت أصحاب العلاقة إلى موضوع "الفروق الفردية".

ومع ذلك، كلُّ يبحث في هذه القضية في مجاله. اليوم، بعض الدراسات في مجال التعليم والتدريب في بلدنا، وبعض

الأبحاث والدراسات الجديدة في مجال اللاهوت قد سلطت الضوء على الموضوع. لدرجة أن استخدام مبدأ

الفروق الفردية بشكل صحيح في المجالات ذات الصلة سيسمح بتحقيق العديد من المكاسب الفردية

والاجتماعية.

يبدأ بحثنا بعرض "مبدأ الفروق الفردية". لأن هذا الموضوع في طبيعة واتساع موضوع منفصل. يتم

التعامل مع أسباب الفروق الفردية في المقام الأول؛ بعد ذلك، يتم التحقق أيضاً من أسباب اختلاف كل فرد، رغم

أنه قد يشترك بنفس الأم والأب، ونفس البيئة الاجتماعية، ويكون عضواً في نفس المجتمع، ومع ذلك يكون

مختلفاً عن الآخرين من حيث الشكل والتكوين النفسي أو المهارات الذاتية. لأنه من المهم كشف وفهم مصدر هذه

الاختلافات. في هذا السياق، كمصادر للفروق الفردية بين الناس؛ تم تحديد الإرادة والتصرف الإلهي على أنها

مادة الخلق، والوراثة (وحدها)، والبيئة (وحدها)، والوراثة والبيئة.

عندما نظرنا إلى مجالات الفروق الفردية بين الناس، فهذه هي؛ العمر، المظهر، القدرات الحسية، الصحة

العامة، القدرات الخاصة، الذكاء، اللغة، التركيب العاطفي، الحساسية والسلوك الاجتماعي، عادات العمل،

السلوك الأخلاقي، الاهتمامات، إلخ. ومع ذلك، نحن في هذه الشرائح. استكشفنا الفروق بين الجنسين،

والاختلافات الجسدية، والاختلافات في العمر، والاختلافات في مستويات الذكاء والمعرفة، والمزاج واختلافات الشخصية، والاختلافات في الاهتمامات والقدرة، والدور الاجتماعي واختلافات المسؤولية بشكل موجز.

قام الرسول ﷺ بتعليم و تثقيف المجتمع العربي وإنقاذه من الجهل بالعديد من القضايا المتعلقة بالعالم والآخرة لمدة 23 عامًا. في واقع الأمر أن النبوة من جانب آخر متعلقة بالتعليم. ومع ذلك، يتطلب التبليغ المزيد من التفاني. لأنه أكثر شمولاً من التعليم. النبي ﷺ، ربي الناس بنفسه؛ وأظهر المعرفة والإيمان والأخلاق والعبادة والعلاج والقانون والسياسة والصحة والحرب والعديد من القضايا الأخرى من خلال القدوة وأثار انتباه الناس. ثم كان خير مثال على ذلك أصحابه.

عندما ننظر إلى النبي ﷺ على أنه معلم، يتبين أنه بذل أقصى جهد للتعرف على الأشخاص أو الطلاب الذين تعامل معهم، ولمعرفة الجوانب الضعيفة والقوية. في واقع الأمر، فإن المبدأ الأساسي للتواصل الفعال هو معرفة المرسل إليه بشكل شامل ودقيق. ويبي ذلك تنظيم واستمرار أنشطة التعليم والتدريب المتعلقة به.

إن بداية التصنيف الإيجابي للأفراد هي مراعاة حقيقة أن الناس من الذكور والإناث. لأن هذين الجنسين الأساسيين يختلفان عن بعضهما البعض من الناحية الفسيولوجية والبيولوجية والروحية. بالإضافة إلى الفروق بين الجنسين، هناك اختلافات جسدية بين الجنسين. هذه الاختلافات يمكن أن تكون في الحجم والطول واللون والشكل والجوانب الأخرى. بالإضافة إلى ذلك، فإن اختلاف العمر أو الحياة بين الناس هو اختلاف آخر. بالإضافة إلى ذلك كله فإن الناس ليسوا متماثلين في الذكاء والمعرفة، لذلك يتم ترتيب الشؤون الاجتماعية والإدارية وفقاً لذكاء الناس ومعرفتهم. تم ذكر مزاج وشخصيات الناس أيضاً من بين العوامل التي تجعلهم مختلفين؛ الغضب السريع، الحليم، العاطفي، الشجاع، إلخ. مثل. مرة أخرى، لدى الناس اهتمامات وقدرات مختلفة، وهي

حالة أخرى من الاختلاف. البراعة والتراكيب الصوتية والألعاب الرياضية والجوانب الفنية للناس هي مظهر من مظاهر ذلك. عامل آخر للاختلاف هو الاختلاف في الوضع الاجتماعي الناشئ عن ولادة كل شخص في بيئة عائلية واجتماعية مختلفة. تفرض هذه البيئة الاجتماعية أدوارًا ومسؤوليات اجتماعية مختلفة على الأفراد.

يتبين في هذا البحث أن الرسول صلى الله عليه وسلم طبق "مبدأ الفروق الفردية" في كثير من المجالات بالإحكام، لأجل ذلك دخل كثير من المعارضين الإسلام. بالإضافة إلى ذلك، من المفهوم أن الاختلافات بين الناس ليست تفرقة وتفوقًا، ولكنها عنصر من عناصر الثروة والتوازن الاجتماعي. بالإضافة إلى ذلك، يُلاحظ أن النبي ﷺ لم يطبع هذا المبدأ فقط في بيئات وأماكن معينة، بل في جميع مجالات الحياة. في هذه الحالة، يبدو أن مبدأ الفروق الفردية يجب أن يكون مبدأً مشتركًا ليس فقط للمعلمين ولكن أيضًا للجميع. بالإضافة إلى ذلك، يتم فهم أهمية تنفيذ التطبيقات العملية إلى جانب الهوية النظرية للنبي ﷺ. وهكذا يتبين أن النبي لم يكن مجرد مُنظر، بل جمع بين النظرية والتطبيق.

الكلمات المفتاحية: محمد رسول الله ﷺ، الحديث، الإنسانية، الإنسان، التعليم، الفروق الفردية.

Giriş

İnsan, dünyayı yaşanılabilir kılan, aynı zamanda tahrip edebilen; bilinçli söz ve davranış ortaya koyabilen, bu söz ve davranışlarıyla diğer insanları, canlı ve cansız çevreyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilen bir varlıktır. O halde insanın söz, davranış ve tutumlarını doğru ve iyi kılabilen her türlü eğitim ve öğretim, dolaylı olarak dünya ve üzerindeki olumlu katkı sağlamak anlamına gelmektedir. Miladi 7. yy.'da Arap yarımadasında peygamberlikle görevlendirilen Hz. Peygamber (s.a.v.), insanı söz, fiil ve tutumlarıyla bedevi ve cahil bir halden medeni seviyeye çıkarmıştır. Bu araştırmanın amacı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) eğitim-öğretimin diğer sahalarındaki başarısı yanında "Bireysel Farklılıklar İlkesi" doğrultusunda da gözle görülür bir başarı ortaya koyduğunu tespit ve tetkik etmektir. Bundan hareketle araştırmanın amacı;

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) çok yönlü ve başarılı eğitimci vasfına dikkat çekmek,

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ortak soru ve hususlarda farklı cevap ve yaklaşımlarının arka planını göstermek,

İnsan eğitim-öğretiminde bu ilkenin önemini fark ettirmek ve lüzumunu ortaya koymaktır.

İnsanlar arasında ferdi farklılıkların varlığı hususu, kanaatimizce ilk eğitim-öğretim faaliyetlerinden itibaren bilinmektedir. Çünkü tüm ebeveynler ve öğretmenler bilir ki sahip oldukları ve terbiye ettikleri her insan fiziksel olarak farklı olması yanında, ruhsal yönden de farklılık arz etmektedir.

1. Bireysel Farklılıklar İlkesi

Bugün dünya üzerinde 7 kıta bulunmakta, bunların üzerinde birçok devlet hüküm sürmekte, yüzlerce topluluk teşekkül etmiş bulunmakta ve milyarlarca insan yaşamaktadır. Aynı dünya üzerinde yaşayan toplum ve insanların belli ortak yönleri yanında, belirgin farklılıklarının bulunduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Bugün dünya üzerindeki bu devlet ve toplumlar, kendi imkân ve olanakları nispetinde eğitim-öğretimlerinde fertler arası farklılıkları dikkate almaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir peygamber olması yanında öğretici ve eğitimci olması yönüyle, insan ve topluma yönelik talim ve terbiyesinde fertler arası farklılıklara dikkat edip etmediği, hangi sahalarda ve ne ölçüde buna dikkat ettiği önemli bir araştırma konusudur.

İnsanın yaratılışı Kur'ân-ı Kerim'de "O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır."¹ âyetiyle anlatılmakta; bu nefisten ona bir eş yaratılması ve ikisinden nesillerin yaratılmasından² bahsedilmektedir. Akabinde bu nesillerin çoğalarak yeryüzünü dağıldığı³ belirtilmektedir. Hülasa insanlık tarihi erkek ve kadın bir çiftle başlamış, bunlardan yeni nesiller doğmuş ve bunların

¹ Kur'ân-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: DİB Yayınları, 2012), el-En'âm 6/98.

² Bkz. en-Nisâ Suresi 4/1.

³ Bkz. er-Rûm Suresi 30/20.

yeryüzüne yayılmasıyla bugünkü insan toplulukları ortaya çıkmıştır. Ancak her yeni doğan fert, doğduğu ferdin kopyası ve aynısı değildir. Her yeni doğan fert yeryüzündeki dağların renklerindeki ve ürünlerdeki ve binek hayvanlarındaki çeşitlilik gibi bir birbirlerinden farklılık arz etmektedir.⁴ Bu görsel çeşitlilik yanında insanlar arasında inanç çeşitliği⁵ ve fikri çeşitlilik⁶ bulunduğu bildirilmektedir. Kur'ân bu insan toplulukları içerisinde çokça zikrettiği İsrailoğulları ile ilgili olarak 12 toplumsal sınıf taksimini yani temel grupsal farklılıkları dile getirmekte,⁷ İsrailoğullarının kendi aralarındaki grupsal farklılıklar yanında insanlık ailesi içerisinde de İsrailoğullarına verilen bazı özellikler dolayısıyla onların diğerlerinden farklı olduğunu zikretmektedir.⁸ Aynı şekilde insanlık tarihi süresince dünyaya gelen her yeni fert temel fiziksel şekil ve biyolojik organlar ile manevi donanımlar yönünden ortak, ancak fiziksel yapının azalarının uzunluk-kısalık, renk vb. yönlerden farklıdır. Ayrıca insanlarda manevi donanımların bulunma oranları da farklılık arz etmektedir. Yani herkeste öfke olması yanında öfkenin düzeyi, herkeste kabiliyet olması yanında kabiliyet çeşidi, herkeste maharet olması yanında maharet sahası birbirlerinden farklıdır. Böylelikle her insan diğerinden fiziksel, biyolojik ve manevi yönden farklılık arz etmektedir.⁹ Kur'ân bu ayetlerle, bireysel farklılıkların varlığına da ışık tutmaktadır. Seyyid Kutub, bireysel farklılıklara işaret eden el-Leyl Suresi 4. ayetle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: *"Gerçekten sizin uğraşlarınız değişik değişiktir. Gerçek yapısı açısından birbirinden ayrıdır. Nedenleri, yönleri ve sonuçları da değişiktir... Yeryüzünde insanların karakterleri ve huyları değişik değişiktir. Eğilim ve arzuları, düşünce yapıları, değer verdikleri şeyler hep ayrı ayrıdır. Hatta insanların her biri husûsî, bir gezegende yaşayan apayrı bir âlemde sanki..."*¹⁰

Kur'ân-ı Kerim, *"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."*¹¹ buyurarak Allah'ın, her bir sorumlu varlığa; imkân, kabiliyet ve diğer özellikleri nispetinde, yükümlülük ve sorumluluklar verdiğini beyan etmektedir. Diğer bir âyette ise insanlar hakkında, *"... bazınızı bazınıza derece derece üstün kılmıştır..."*¹² beyanıyla, insanlar arasında bir derecelendirme olduğu ve bunun için bazı kişilere, onlara verilen dereceler nisbetinde bir sorumluluk yüklendiği belirtilmiştir. Allah imtihan ettiği insanlar hususunda; *"... Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. ..."*¹³ âyeti ile de insanlar aralarında sorumluluk açısından farklılıklar olduğunu beyan etmekte; *"Onun için*

⁴ el-Fâtır Sûresi: 35/27-28.

⁵ Yûnus 10/19.

⁶ er-Rûm 30/31-32.

⁷ Bkz. el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160.

⁸ el-Câsiye 45/16.

⁹ el-Leyl 92/3-4; el-İsrâ 17/ 21, 84; el-En'âm 6/132.

¹⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 10/498.

¹¹ el-Bakara 2/286.

¹² el-En'âm 6/165.

¹³ et-Talâk 65/7.

*gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının...*¹⁴ âyeti ile görev ve sorumlulukların güç ve kâbiliyetler nisbetinde yerine getirilmesi gerektiğini bildirmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.), risalet vazifesinde binlerce insanla muhatap olmuş, iletişim ve etkileşim yaşamıştır. Muhataplarının hepsi aynı bilgi, görgü, anlayış ve özellikte değillerdir. Bariz şekilde özelliklerini bildiğimiz halifelerinin bile farklı kişilik özelliklerine sahip oldukları görülmektedir. O'nun (s.a.v.), tebliğ faaliyetinde bu dört kişiye yaklaşımı dahi farklılık arz etmiştir. Aynı şekilde ashabından her bir kişinin fiziksel, bilişsel, duygusal ve ruhsal yapısının farklı olması, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kendilerine farklı rol ve sorumlulukların tevdi edilmesine sebep olmuştur.

Bireyler arasındaki farklılıklardan çoğu zaman ilk dikkat çeken, fizikî farklılıklardır. Bireyler yalnızca fizikî açıdan değil, zihnî, psikolojik, içtimâî ve kültürel açıdan da birbirlerinden farklılık göstermektedir.¹⁵

Bedenî ve ruhî yapı, kişiden kişiye değişir ve farklı özellikler gösterir. İnsanlar tek anne babadan (Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan) türemiş olmakla birlikte, her birinin taşıdığı beden ve ruh, kendine ait vasıflar ve karakterler farklıdır. İnsanlar arasında dış görünüşleri, fizyolojik yapıları, zekâları, tavırları, mizaçları, duyguları, istidatları, değer sistemleri ve diğer kişilik özellikleri bakımından sayısız farklılıklar vardır. Fertler, bazı vasıfları bakımından diğer insanlara benzemezler. Öyle ki, tek yumurta ikizlerinin bile bedenî güç ve enerji benzerliği ancak bir noktaya kadardır.¹⁶ Bu tür farklılıklar eğitim terminolojisinde, ferdî (bireysel) farklılıklar olarak isimlendirilmiştir. *Ferdî (Bireysel) Farklılıklar*, "insanları başkalarından farklı kılan özellikler"¹⁷ olarak da tanımlanabilir. Başkaca bir tanımlama ile insanların bedenî, ruhî ve fizyolojik yapıları, zekâları, tavırları, duyguları, istidatları, değer yargıları ve diğer kişilik vasıfları yönünden birbirinden farklı olmasına "*ferdî (bireysel) farklılıklar*" denir.¹⁸ Her birey, başkalarına benzeyen birtakım özelliklere sahip olduğu gibi, diğer insanlara benzemeyen özelliklere de sahiptir. Diğer bir deyişle, insanlar hem beden özellikleri hem psikolojik nitelikleri bakımından birbirinden farklıdır. Hiçbir birey birbirinin aynı değildir. Her birey özgündür.¹⁹

Bireysel Farklılıklar İlkesi'nin ortaya çıkış felsefesine dair şu söylenebilir: İnsan geçmişten günümüze sürekli bir araştırma konusu olmuştur. Kimi zaman varlık özü olarak, kimi zaman davranışları ile ve kimi zaman da fiziki hususiyeti açısından araştırılmıştır. Psikoloji araştırmalarının

¹⁴ et-Teğâbün 64/16.

¹⁵ Deniz Kuzgun; Yıldız Deryakulu, *Eğitimde Bireysel Farklılıklar* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2006), 1.

¹⁶ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1985), 229-230.

¹⁷ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 136.

¹⁸ Zeki Yıldırım, "İhtilafın Menşei Konusu ve Çeşitleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, (Temmuz 2001), 215-248.

¹⁹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi (Eğitimin Psikolojik Temelleri)*, (Ankara: Gül Yayınevi, 1997), 95.

ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden birisi, insanlar arasında birçok ayrılığın bulunmasıdır. Bununla beraber, insanların birbirlerine benzeyen pek çok yanları da vardır.²⁰ Kişilik ve yetenek konusunu inceleyen bilim adamlarının çoğu bireyleri belli özellikler temelinde gruplama gereksinimi duymuşlar ve değişik adlar altında birçok insan tipi belirlemişlerdir. Ancak, uygulamada bireyleri tek tek belirli tiplere yerleştirmeye kalkınca, bu işlemin diğer pek çok bireysel özelliğın göz ardı edilmesi pahasına yapılabildiğı görülmüştür. Bu sıkıntıyı gidermek için alt tipler oluşturulmuş ama yine de sorun giderilememiştir.²¹

19. Yüzyıl boyunca, Eğitim Psikolojisine Descartes ikiliciliğı (Dualism), Locke'nin (öl. 1704) duyu uzuvları ile algılama yoluyla öğrenme ilkeleri, fikirlerin çağrışımı ve insan zekâsının melekeleri kuramı hâkimdi.²² Bununla beraber ferdin hürriyetini ve tecrübe yoluyla öğrenmeyi savunan Rousseau'nun devrimci ve doğacı fikirleri, Johann Heinrich Pestalozzi (öl. 1827), Johann Friedrich Herbart (öl. 1841) ile Friedrich Froebel (öl. 1852) ile daha müspet ve yapıcı ıslahatçılara ferdi farklılıklar konusunda bir zemin hazırlamıştır. Froebel, eğitimin çocuğın ruhi ihtiyaçlarına ve ictimai niteliğine uydurulmasını istedi. 1869'da Francis Galton (öl. 1911) dehanın kalıttımdan geldiğı konusunda meşhur incelemelerini ortaya attı. Zihindeki hayaller ile ferdi farklılıklar hakkında birkaç araştırmayı tamamladı. Pragmatist William James (öl. 1910) ile John Dewey (öl. 1952) ruhbiliminde kesinlikle uygulama ve ilmi tahlillere bağılı kalınmasında ısrar ettiler. Dewey, Rousseau (öl. 1778), Pestalozzi, Herbart ile Froebel'in fikirlerinden birçoğunu birleştirdi ve ferdi-grup çalışmaları yoluyla öğrenmede proje usulünü vurguladı. 19. yy'da Batılı üniversitelerde, ferdi farklılıkların tespiti konusu, test ve değerlendirme ölçümleri çalışmalarıyla daha da belirginleştirildi. Bu ruhbilimciler, öğrenciler arasındaki ferdi farklılıkları ölçmek için objektif testler kullandılar. Karl Pearson (öl. 1936), ferdi ve grup farklılıklarının incelenmesinde kullanılmak üzere ilinti (correlation) tekniklerini geliştirdi. Eğitim Psikolojisinin alan ve yöntemlerini incelediğimizde; Farklılıklar Ruhbilimi/Psikolojisi, Ferdi Ruhbilimi/Psikolojisi ve İrk Ruhbilimi/Psikolojisi olarak bireyler arasındaki farklılıkları konu edinen alt dallar oluşturulmuştur. Eğitim Ruhbiliminin/Psikolojisinin meselelerine baktığımızda ise bu meseleler yapılan tasnifte; davranış meseleleri, öğrenim meseleleri ve ferdi farklılıklar meselesi şeklinde oluşturulmuştur.²³ Ayrıca bireysel farklılıklara yönelik bir kısım yeni çalışmalar yapılarak bu ilke günümüze kadar gelen ve birçok sahada dikkate alınan bir ilke haline geldi. Bu çalışmalar; Birey (Öğrenci) Merkezli Tasarımlar,²⁴ Çoklu Zeka Kuramı,²⁵ Çocuğın Görelilik İlkesi,²⁶ Bireysel Çalışma Yöntemi²⁷ ve

²⁰ Baymur, *Genel Psikolojisi*, 228.

²¹ Kuzgun, Yıldız, Deryakulu, *Eğitimde Bireysel Farklılıklar*, 5.

²² Rudolf Pinter, *Eğitim Psikolojisi*, çev. Sabri Akdeniz (İstanbul: İFAV Yayınları, 1991), 31-32.

²³ Bkz. Pinter, *Eğitim Psikolojisi*, 32-40.

²⁴ Bkz. Gürbüz Ocak, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008), 80. Bu yaklaşım ilk kez 18. yüzyılda Rousseau (öl. 1778) tarafından Emile'in eğitiminde kullanılmıştır.

Bireyselleştirilmiş Öğretim (Keller Planı)'dır.²⁸ 20. yy.'da insan merkezli çalışma ve araştırmaların geliştirilmesi neticesinde, insanlar arasındaki farklılıklar daha belirgin bir şekilde fark edilmiştir. Bu fark edilme, değişik birçok disiplin tarafından çalışma alanlarına yönelik olarak gerekli surette geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur.

2.1. Bireysel Farklılıkların Nedenleri

Dinlerin, toplumların ve fikirlerin insan yaklaşımları ve eğitim felsefeleri birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıkların sonucu olarak bugün her din ve toplumun kaynaklarında farklı insan modelleri yer almaktadır. İnsanların erkek ve kadın olması gibi temel farklılıklarının yanı sıra kendi aralarında fiziksel ve ruhsal yönden farklılıkların kaynağı veya kaynakları nelerdir? Bu konu önemli bir merak konusudur. Acaba bizi biz yapan başlıca etmenler nelerdir? Her insanın başkalarına benzeyen özellikleri yanında kendine özgü niteliklerinin bulunması ilginç bir konudur. Hiçbir insan bir başkasına aynen benzemez ve tıpkı başkası gibi davranmaz. Bu konuda akla başta şu ve benzeri sorular gelmektedir;

İnsanlar farklı olarak mı dünyaya gelir, yoksa bunlar içinde yaşanan çevrenin etkisi ve eğitimle mi meydana gelir? Başka bir deyimle insan davranışları ve kişiliği üzerinde kalıtımın mı yoksa çevrenin mi rolü daha önemlidir?²⁹

Bireysel farklılıkların ve buna bağlı davranışların anlaşılmasında, tahmin ve kontrolünde, iki esas göz önünde bulundurulmak zorundadır: Soyaçekim ve çevre. Bireysel farklılıkları doğuran ilk sebep, yaratılıştaki bireysel farklardır ve bunlar geniş ölçüde soya çekime bağlıdır. Ayrıca insanlar, yetiştirme tarzları ve geçmiş yaşantıları, görgüleri, tecrübeleri, bilgileri, hayatlarını büyük ölçüde yönlendiren alışkanlıkları, yakın çevrelerinden kazandıkları değer yargıları cihetinden de birbirinden farklıdır.³⁰ Netice olarak kalıtım ve çevre, insanlar arasındaki benzerliklerin ve ayrılıkların iki önemli kaynağıdır. Ancak araştırmacıların bazıları kalıtımın, bazıları ise çevrenin insan kişiliğini daha çok etkilediği kanısındadır.³¹ Bunların yanı sıra mizaç ve karakterdeki farklılıkları doğuran sebeplerin başında soyaçekim, insanların yetiştirme tarzları, geçmiş yaşantıları, görgü ve tecrübeleri, bilgileri, hayatını büyük ölçüde yönlendiren alışkanlıkları, yakın çevrelerinden kazandıkları değer yargıları geldiği³² bildirilmektedir. Her insan, hem kalıtımın hem de çevrenin

²⁵ Bkz. Hasan Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 160.

²⁶ Bkz. Mehmet Arslan, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Anı Yayınları, 2010), 30-31.

²⁷ Bkz. M. Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2007), 380.

²⁸ Bkz. Behçet Oral, *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 359-360.

²⁹ Baymur, *Genel Psikoloj*, 210.

³⁰ Hayati Hökelekli, "İnanç ve Mezhep Farklılıklarının Psikolojik ve Kültürel Temelleri", *Diyanet Dergisi* 20/3, (Temmuz, Ağustos, Eylül 1984), 24-34.

³¹ Baymur, *Genel Psikoloji*, 225.

³² Yıldırım, "İhtilafın Menşei Konusu ve Çeşitleri", 215-248.

tesirlerine maruz kalmış birçok doğal vasıf ve eğilimlerin hassas bir karışımını temsil eden bir varlıktır.³³ Ancak kanaatimizce bireyler arası farklılıklar sadece kalıtım ve çevre ile sınırlı değildir, bunlara; ilahi irade ve tasarrufun yanında yaratılış maddesi gibi faktörler eklenebilir.

2.1.1. İlahi İrade ve Tasarruf

İnsanlardaki farklılıkların sebeplerinden biri ilahi iradedir. Kur'ân'da Hz. Zekeriyya'ya (a.s.) bahşedildiği belirtilen Hz. Yahya (a.s.), bunun bir örneği olarak zikredilebilir.³⁴ Kur'ân'da, "Güçlü ve basîretli kullarımız İbrâhim, İshak ve Ya'kûb'u da an."³⁵ ayetinde de Allah'ın bazı kullarına hususi özellikler bahşettiği görülmektedir. Bazı insanların seçilmişliği ve ilahi iradenin onlara özel tasarrufu da bilinen bir durumdur.³⁶ Hz. Davud (a.s.) hakkındaki bir ayette "Onun hükümdarlığını güçlendirmiş, kendisine hikmet ve anlaşmazlıkları bitiren konuşma yeteneği vermiştik."³⁷ buyrulmaktadır. Hz. İbrahim (a.s.) hakkındaki ayetler ise "İbrâhim cidden ağır başlı, hassas ruhlu, kendini Allah'a vermiş biriydi."³⁸ ve "Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınavı da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurmuştu. İbrâhim, "soyumdan da" deyince rabbi, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurdu."³⁹ şeklindedir.

Hadislerde geçen bazı ifadeler, Allah'ın kulları üzerinde doğrudan ve özel bir tasarrufu olduğuna işaret etmektedir.⁴⁰ Vâsile İbnu'l-Eska'dan (öl. 85/704 [?]) gelen bir rivayet şöyledir: "Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Allah Teâla, İsmail'in evlatları arasından Kinane'yi seçti, Kinane'den Kureyş'i seçti, Kureyş'ten Benî Haşim'i seçti. Benî Haşim'den de beni seçti."⁴¹ Bu rivayette görüldüğü üzere kişisel farklılığı oluşturan etmenlerin belirleyicisi Allah'tır.

2.1.2. Yaratılış Maddesi

Hadislerde Hz. Âdem'in yaratılış maddesinin yeryüzündeki değişik toprak cinslerinden mürekkep olması, bunun fiziksel ve ruhsal farklılığı beraberinde getirdiği dile getirilmektedir.⁴² Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisiyle beraber gönderilen hidayet ve ilmin yağmura

³³ Osman Sezgin, *Üçüncü Neslin Eğitimi* (Ankara: TDK Yayınları, 1991). s. 35.

³⁴ Bkz. Âl-i İmrân 3/39.

³⁵ es-Sâd 38/45.

³⁶ Bkz. el-Fâtır 35/32.

³⁷ es-Sâd 38/20.

³⁸ Hûd 11/75.

³⁹ el-Bakara 2/124.

⁴⁰ Bkz. Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîhî*, thk. ve nşr. Muhammed Zihni Efendi (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Müsâfirîn", 201; Mâlik İbn Enes, *el-Muvattâ* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 1/403.

⁴¹ Müslim, "Fezâil", 1.

⁴² Bkz. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvud* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Sünnet", 17.

benzetilmesi yanında, bu yağmurla muhatap olan toprak çeşitleri üzerinden insanlardaki farklılıkları zikretmesi⁴³ bu bağlamda dikkat çekicidir.

2.1.3. Kalıtım

İnsan maddî yaratılışı itibarıyla, anne babasından renk, sîma gibi bir takım vasıflara irsen sahip olduğu gibi, manevî bakımdan sahip olduğu seciye, izzet ve şerefle iyi ahlâkı ve tabiatı ya da bunların zıddı olan çirkin davranışları da irsiyet yoluyla alabilir. Bu durumla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "O yetim çocukların babası da iyi bir kimse idi."⁴⁴ Bu âyete göre babanın iyi olması, çocukların iyi olmasını etkilemektedir. Âyette çocukların bir nesil gerisine gidilmekte ve babalarının da iyi olduğu ifade edilmektedir.⁴⁵ Hadis kaynaklarında yer alan, hanımı yeni doğum yapmış ancak doğan çocuğun renginin farklı olmasından dolayı çocuk hakkında şüpheye düşen kişiye, Hz. Peygamber'in develer üzerinden verdiği örnekten de anlaşılacağı üzere insan bir yönüyle kalıtımın eseridir.⁴⁶ Kalıttan kaynaklanan farklılıkları şu alt başlıklara ayırabiliriz: Takvim yaşı, görünüş, algısal güçler, genel sağlık durumu, özel yetenekler ve zekâ.⁴⁷

2.1.4. Çevre

Çevre, insanın içinde bulunduğu ve yaşadığı tüm fizikî, coğrafi, kültürel ve içtimâî ortamlardır. Bu ortamlar, tabiat (coğrafi çevre), aile ve okuldur. Çevre kavramı, genetik ve kalıtsal olanlar dışında, insan davranışlarını etkileyen tüm fizikî, sosyal, kültürel, eğitim ve psikolojik etmenleri içine alır. Çevre kapsamı içinde, besin, hava, sıcaklık, ışık ve atmosfer basıncı, organizmanın fizikî çevresinin önemli öğeleridir. Bireyin etrafındaki insanlar, onların örf ve adetleri, gelenek ve görenekleriyle, yaşam biçimleri, sosyal ve kültürel çevreyi meydana getirir. Bireyin çevreden gelen etkiler altında kendisini rahat hissedip etmeyişi, belli başlı temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma derecesi, bireye açık olan tercihler ve olanaklar, onun kişiliğinin ve davranışlarının gelişimini ve şekillenmesini etkiler.⁴⁸ Çevreden kaynaklanan etmenleri, sonradan kazanılan farklılıkları; dil, duygusal uyum, sosyal davranış, çalışma alışkanlıkları, ilgiler, ahlâki ilkeler ve psiko-motor beceriler⁴⁹ olarak sıralayabiliriz.

⁴³ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk ve nşr. Muhammed Zihni Efendi (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "İlm", 20.

⁴⁴ el-Kehf 18/82.

⁴⁵ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim* (İstanbul: Seçil Ofset, 2002), 142.

⁴⁶ Buhârî, "İ'tisâm", 12.

⁴⁷ Başaran, *Başaran, Eğitim Psikolojisi (Eğitimin Psikolojik Temelleri)*, 95.

⁴⁸ İbrahim Ethem Özgüven, *Bireyi Tanıma Teknikleri* (Ankara: Pdrem Yayıncılık, 2007), 29.

⁴⁹ Başaran, *Eğitim Psikolojisi (Eğitimin Psikolojik Temelleri)*, 95-96.

2.1.5. Kalıtım ve Çevre

İnsan davranışlarını belirleyen nitelikler, ne tek başına çevrenin ve ne de tek başına kalıtımın ürünüdür. Pek çok nitelik ve davranışın oluşmasında çevre ve kalıtım aynı derecede önemli rol oynamakla beraber, çevreye göre kalıtımın veya kalıtıma göre çevrenin daha geniş ölçüde etkin olduğu nitelikler, yetenek ve davranışlar da vardır. Genel yetenek, mizaç ve kişiliğe ilişkin çeşitli özellikler çevre ve kalıtımın karşılıklı etkileşimleri sonucu, beden yapısına ilişkin özellikler, geniş ölçüde kalıtımın; tavırlar, değerler, ilgiler çeşitli alışkanlıklar geniş ölçüde ictimâ ve fizikî çevrenin oluşturduğu nitelik ve davranışlardır.⁵⁰ Doğuştan potansiyel olarak var olan şahsiyet vasıfları, çevre ve kültür şartlarına göre gelişmektedir.⁵¹

Çevrenin ve kalıtımın beraberce önemli olduğunu şu misalle izah etmek kâbildir: Herhangi bir tahıldan verimli ürün elde edebilmek için iyi bir tohumla, iyi bir tarlaya ve zamana ihtiyaç vardır. İyi bir tohum çorak bir tarlaya ekilse iyi bir mahsul alınamayacağı gibi, verimli bir tarlaya kötü bir tohum ekilse yine iyi bir mahsul alınmaz. Burada tohumdan kasıt kalıtım, tarladan kasıt ise çevredir.⁵²

2.2. Bireysel Farklılıkların Alanları

İnsanlar arasındaki bireysel (ferdî) farklılıklar; takvim yaşı, görünüş, duyuşal güçler, genel sağlık, özel yetenekler, zekâ, dil, duygusal yapı, sosyal duyarlılık ve davranış, çalışma alışkanlıkları, ahlâkî davranışlar, ilgiler ve benzeri hususlar⁵³ olarak belirlenmiştir.

3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Muallim Kimliği

Peygamberlik Allah tarafından tayin edilen bir makamdır; dilediğine verir. Ancak Allah'ın peygamberlik verdiği kimse, doğrudan Allah'ın talim ve terbiyesine mazhar olur. Allah, seçtiği peygamberini doğrudan ve dolaylı olarak talim ve terbiye eder. Daha dün bir şey bilmeyen biri iken bu seçilmiş kimse, bugün artık yerlerin ve göklerin sırrına erişmiş bir seviyededir.⁵⁴ Bu konuya dair bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), "Beni rabbim eğitti ve eğitimimi güzel yaptı"⁵⁵ buyurmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah tarafından eğitimi yapılmakla beraber kendisi de bir eğitimcidir. Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettikleri hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) eğitim ve öğretim hususuna

⁵⁰ Özgüven, *Bireyi Tanıma Teknikleri*, 19.

⁵¹ Hasan Mahmud Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî* (İstanbul: Han Yayınları, 1983), 23.

⁵² Sezgin, *Üçüncü Neslin Eğitimi*, 42.

⁵³ Bkz. Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2009), 24.

⁵⁴ Bkz. el-En'âm 6/75.

⁵⁵ Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Cami'i's-Sajîr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972), 1/224.

vurgu yapmak mahiyetinde; “Onlardan biri bana sormaya görsün; hemen kendisine haber veririm. Çünkü Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil, lâkin öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi.”⁵⁶ buyurmaktadır.

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) talim ve terbiye edici özelliği çok yönlü ve geniş kapsamlıdır. O’nun eğitim-öğretimi nefis, akıl, kalp, ruh ve birçok maddi ve manevi birimi kapsamaktadır. Bugün insanın bu bileşenlerini de aynı oranda göz önüne almadan gerçekleştirilecek her faaliyet eksik ve kısır olacaktır. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.v.), muhatap olduğu insanları bilişsel, duygusal, nefsanî ve daha başka yönlerden yetiştirmiştir. Bu meyanda O’nun eğitim ve öğretiminin belirgin ilke ve prensipleri sadedinde şunlar zikredilebilir; Muhatabı tanımak, mekân ve zamanı dikkate almak, teşvik edici olmak, uyarı ve nasihat edici olmak, muktazay-ı hale uygun üslup ve içerik beyan etmek, idraki kolaylaştıracak söz ve edebî ölçüler kullanmak, soru-cevap suretinde öğretim yapmak, tasvir ve temsillerle konuyu akla yaklaştırmak, şeklinde sıralanabilir.

4. Bir Muallim Olarak Hz Peygamber’in (s.a.v.) “Bireysel Farklılıklar İlkesi”ni Gözetmesi

Hz. Peygamber’in misyonu (s.a.v.), insanı talim, terbiye ve tezkiyedir. O’nun bu misyonu sadece dünya eksenli değil, aynı zamanda ahiret eksenlidir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eğitim prensiplerinden biri, insanın içinde bulunduğu şartları nazar-ı îtibâra almaktır. O (s.a.v.), muhatabının fikrî seviyesi, alışkanlıkları, telakkileri, ferdî temayülleri, anlayış kapasitesi gibi özelliklerini tespit ederek buna uygun bir eğitim gerçekleştirmiştir. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tavrı, muhâtabına göre değişebilmiştir.⁵⁷ Meselâ, bir gün yaşlı bir kadın, Allah nezdinde en makbul amelin ne olduğunu sormuştu. Onun için bu, günde yüz kere Allahu Ekber, Sübhanallah, Elhamdulillah demektir.⁵⁸ Bir diğer şahıs için “oruç” idi.⁵⁹ Bir diğer kimse için bu “cihâd”dı.⁶⁰ Bir başka yerde bir kadın için de hac, cihâddan daha üstündü.⁶¹ Cihâddan daha üstün bir ameli –belki cihâddan kaçmak için- soran bir adam için “cihâd” eşi olmayan bir ameldi.⁶²

İnsanlar arası farklılıklar sıralandığında uzun bir bireysel farklılıklar listesi karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; cinsiyet farklılığı, fiziksel farklılıklar, yaş farklılıkları, zekâ ve bilgi seviyesi farklılıkları, mizaç ve karakter farklılıkları, ilgi ve kabiliyet farklılıkları, sosyal rol ve sorumluluk farklılıkları şeklinde sıralanmaktadır.

⁵⁶ Müslim, "Talâk", 4; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmâmî Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 22/391-392.

⁵⁷ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları 1* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1998), 122.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Edeb", 56.

⁵⁹ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Sıyâm", 43.

⁶⁰ Buhârî, "Cihâd" 2.

⁶¹ Buhârî, "Cezâu's-Sayd" 26.

⁶² Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Cihâd", 17.

4.1. Cinsiyet Farklılığını Dikkate Alması

İnsanlar arası farklılıkların başında açık bir şekilde göze çarpan farklılık, cinsiyet farklılığıdır. Öyle ki insanlık ailesi erkek ve kadın olarak birbirinden farklı iki bariz cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan cinsinin bu iki temel farklılığı, geçmişten bugüne sürekli bir tartışma konusu olagelmıştır. Öyle ki bu farklılıkların yanlış anlaşılması ve anlatılması hem her iki cins arasında hem de toplumlar arasında çatışmaların kaynağı olmuştur. Gerçekte erkek ve kadın; fiziksel, biyolojik ve ruhsal yönden birbirlerinden farklıdırlar.

Cinsiyet, insan nev'i için belirgin bir farklılıktır. Kadın ve erkek, birçok açıdan birbirlerinden farklı varlıklardır. Bu farklılıklar sebebiyle kadın ve erkek birbirlerinden fiziki yapı, ruhsal özellik ve üreme işlevleri yönlerinden farklıdırlar. Kur'ân-ı Kerim, bu konuda somut ve sarıh bir farklılığa vurgu yapmayıp, içerisinde geçen ayetlerde ortaya koyduğu hüküm ve uygulamalarla konuya temas etmektedir. Bunun yanında bazı ayetlerde kadın ve erkek arasındaki farklılığa işaretler görebilmek mümkündür.⁶³

Hadislerde de ayetlerdeki çerçeveye uygun bir bağlam söz konusudur. Yani belirgin bir farklılık vurgusu yapılmamış fakat uygulama türünden birçok örneklik ortaya konulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), erkek ve kadına verilecek eğitimde, eğitimin başarılı olabilmesi için cinsiyet farklılıklarının göz önünde bulundurulmasını istemiştir. Zîra O'na göre erkek ve kadın, insan cinsinin farklı iki türüdür. Onlar tavır ve davranışlarda olduğu gibi, süründükleri koku,⁶⁴ giyindikleri elbise,⁶⁵ biat usulleri,⁶⁶ süslenme durumları,⁶⁷ kefenlenme şekilleri⁶⁸ ve ibadet sorumlulukları açısından⁶⁹ da farklıdır. Varlık olarak farklı fitrî özelliklere sahip olmaları, sorumluluklarını da farklı kılmıştır. Bu farklılık hem ibâdet hem muâmelat hem de sosyal hayatla ilgili birçok alanda kendini göstermiştir.

Hz. Enes'den (öl. 93/711-12) gelen bir rivâyet şöyledir: "Rasûlullah'ın (s.a.v.) (kafilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle) canlı tutan bir kölesi vardı, adı Enceşe idi. Bu zat güzel sesli birisiydi. Rasûlullah (s.a.v.) ona: "Ey Enceşe ağır ol! Kristalleri kırma -veya kristalleri sevk ederken ağır ol-dedi. Kristal ile nazik kadınları kastediyordu."⁷⁰ "Kristalleri kırma -veya kristalleri sevk ederken ağır ol" buyurmasından murâd, yürütmede yavaş olmasını istemektir. Çünkü deve tegannî ve terennüm

⁶³ Bkz. en-Nisâ 4/32; Âl-i İmrân 3/36.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvud*. "Nikâh", 49; en-Nesâî, "Zînet", 32.

⁶⁵ Buhârî, "Libâs", 25, 27.

⁶⁶ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Siyer", 37; Enes b. Mâlik, *el-Muvattâ*, 2/982.

⁶⁷ Nesâî, "Zînet", 18.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Cenâiz" 31.

⁶⁹ İbn Mâce, "Menâsik", 8.

⁷⁰ Buhârî, "Edeb", 90, 95, 111, 116; Müslim, "Fedâil", 70.

ile sürüşü iştince, bundan lezzet alarak yürüyüşü hızlandırır, dolayısıyla binicilerini rahatsız eder. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), Enceşe'yi bunu yapmaktan nehyetti. Çünkü kadınlar şiddetli hareketten zayıflık duyar, zarara uğrayıp düşmelerinden de korkulur.⁷¹ Peygamberimizin (s.a.v.) sevgili eşleri başta olmak üzere develer üzerinde yolculuk yapan hanımlar için “el-kavârîr, yani cam veya kristal” kinayesini kullanması, hanımların narin, hassas ve kırılğan yapılarına bir işaret olduğu kadar, onların kıymet ve değerlerine de bir ima idi. Ebû Kılâbe (öl. 276/890), “Allah’ın Rasûlü öyle bir kelime söyledi ki şayet bunu biriniz söylemiş olsa diğerleri onu ayıplardı.” demekten kendini alamamıştı.⁷²

Bu konuya ışık tutacak bir diğer rivayet Hz. Âişe’den (öl. 58/678) gelmektedir. O, şöyle anlatıyor: "Ben mescidde oynayan Habeşlileri seyrederken Rasûlullah’ın (s.a.v.) beni ridası ile örttüğünü hatırlıyorum. Bu hal, ben seyretmekten usanıncaya kadar devam etti. Benim gibi, genç yaşında bir kızın eğlenceye ne kadar düşkün olacağını varın siz takdir edin."⁷³

Hz. Âişe’den gelen bu konudaki bir diğer rivâyette o, şöyle anlatıyor: "Bir kadın, perde gerisinden Rasûlullah’a eliyle bir mektup uzattı. Rasûlullah elini derhal geri çekip: "Ne bileyim, bu el kadın eli midir, erkek eli midir?" buyurdu. Kadıncağız: "Kadın elidir!" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sen kadın olsaydın, tırnaklarının rengini değiştirdin" buyurdu. Bununla kına yakmayı kastetmişti."⁷⁴

Hz. Âişe’den gelen bir başka rivâyette o şöyle anlatıyor; "Ben, "Ya Rasûlullah! Kadınlara da cihâd gerekir mi?" diye sordum. Rasûlullah (s.a.v.): "Elbette onların da cihâdı vardır. Ama o cihatta vuruşma (öldürme) yoktur. (Kadınların cihâdı) Hac ve umredir."⁷⁵ buyurdu. Bu hadisin akabinde İbn Mâce (öl. 273/887) şu rivayete yer verir: "Hac yapmak (muharebeye katılamayan) her zayıfın cihâdudur."⁷⁶ Buraya kadar saydığımız örneklerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.), kadınlara yönelik muamele ve işleyişlerinde bariz bir şekilde davranış ve yaklaşım farklılığı ortaya koymuştur. Bu durum erkek ve kadına yönelik söz, fiil ve tutumun farklı olmasına da pencere açmaktadır.

4.2. Fiziksel Farklılıkları Dikkate Alması

Kur’ân-ı Kerim’de insanların fiziki farklılıklarına temas eden bazı müşahhas örnekler bulunmaktadır. Bunlardan meselâ Tâlût fiziki güç yönünden⁷⁷ ve Hz. Yusuf (a.s.) suret ve cismani güzellik yönünden zikredilebilir.⁷⁸

⁷¹ Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2009), 8/6114.

⁷² Buhârî, "Edeb", 90.

⁷³ Buhârî, "Salât" 69: "İdeyn" 2, 3, 25: "Cihâd", 81: "Menâkıb", 15: "Nikâh", 82, 114; Müslim, "İdeyn", 18.

⁷⁴ Nesâî, "Zînet", 18.

⁷⁵ İbn Mâce, "Menâsik", 8.

⁷⁶ İbn Mâce, "Menâsik", 8.

⁷⁷ Bkz. Bakara 2/247.

⁷⁸ Bkz. Yusuf 12/30-31.

Hadisler bağlamında konuya baktığımızda ise "kuvvetli mü'minin zayıf mü'minden hayırlı olduğu" beyan edilmektedir.⁷⁹ Konuya dair bir başka husus olarak Mus'ab b. Umeyr'in (öl. 3/625) Medine'ye öğretmen olarak gönderilmesinin bir yönünün de onun fiziki güzelliği ve letafeti olması düşünülebilir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in komşu memleketlere gönderdiği elçiler de bu minvalde değerlendirilebilir. Bunların içerisinde Dihye el-Kelbî'nin (öl. 50/670 [?]) Rumlara gönderilmesi dikkat çekicidir. Bir diğer örnekte ise Hz. Ömer'in (öl. 23/644) umre ziyaretine çıkması sırasında, "Ey Ebu Hafs, sende fazla kuvvet var. (Haceru'l-Esved'i öpeceğim diye) zayıfa eziyet vermeyesin. Rüknü boş görürsen yanaşarak istilâm et, değilse tekbir getirip geç" denilerek Hz. Ömer'den insanlara fazla kuvvetiyle eziyet vermemesi istenmiştir.⁸⁰

4.3. Yaş Farklılıklarını Dikkate Alması

Yaş faktörü, sosyal hayatta davranışları ve tepkileri, dini hayatta ise mükellefiyetleri etkiler. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in dikkat çeken uygulamaları bulunmaktadır. O'nun, İbn Ömer'i 14 yaşında iken Uhud savaşına kabul etmeyip 15 yaşında iken Hendek savaşına katılmasına izin vermesi bir örnek sayılabilir.⁸¹ Başka bir hadiste Abdullah b. Amr b. Âs'dan (öl. 65/684-85) gelen rivayette onun kendisini tamamen dini ibadet ve taate adadığını belirtmesi ve buna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) müdahale ederek, gençlik şevki ve galeyaniyle ifade edilen bu durumun mutedil bir standardını izah etmesi de kayda değer bir örnektir.⁸²

Hz. Peygamber'in herhangi bir ikramın arz edilişi sırasında önde olan gence, yaşlı olanlara öncelik vermesini belirtmesi⁸³, toplumda vuku bulan bir olayı kendisine aktarma ve bildirmede genç birinin söze başlamasına müdahale ederek önceliğin yaşlı olan kişilerde olduğunu belirtmesi de konunun örneklerindedir.⁸⁴

Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ve Taberânî (öl. 360/971), Amr b. As'tan (öl. 43/664) şöyle nakletmektedirler: Biz Hz. Peygamber'in yanındayken bir genç geldi ve: Ya Rasûlallah, oruçluymken (ehlimi) öpebilir miyim? diye sordu. Rasûlullah, " hayır" buyurdu. Ardından yaşlı biri geldi ve aynı

⁷⁹ Müslim, "Kader", 34.

⁸⁰ Bkz. Müsned, 1/23.

⁸¹ Buhârî, "Şehâdât", 18; "Megâzî", 29; Müslim, "İmâre", 91; Ayrıca aynı hadisin muhtevasında Nâfi' (öl. 117/735) der ki: "Ben Ömer b. Abdilaziz'e (öl. 101/719) uğradım, o zaman halife idi. Kendisine bu vak'ayı anlattım. Bana: "Bu (onbeş yaş) çocukla büyüğü ayıran hududdur" buyurdu. Valilerine yazarak, onbeş yaşına basanları mükellef addetmelerini, daha küçükleri âile efradından saymalarını emretti."

⁸² Buhârî, "Savm", 54, 55, 56, 57, 58, 59; "Teheccüd", 7, 19; "Enbiya", 37; "Fedâilu'l-Kur'ân", 34; "Nikâh", 89; "Edeb", 84; "İsti'zân", 38; Müslim, "Sıyâm", 181-194.

⁸³ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resûlillâh Sallallâhü 'Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*, Thk ve Nşr. Muhammed Zihni Efendi (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Eşribe" 19; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysabûrî Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. ve nşr. Muhammed Zihni Efendi (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981). "Eşribe" 127.

⁸⁴ Buhârî, "Diyât" 22, "Sulh" 7, "Cizye" 12, "Edeb" 89, "Ahkâm" 38; Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*.

soruyu sordu. Ona ise “evet” dedi. Biz bu cevap karşısında birbirimize baktık. Bizim bu durumumuzu gören Allah Rasûlü: “Sizin niçin birbirinize baktığınızı biliyorum. Çünkü yaşlı kimse nefesine sahip olur.” buyurdular.⁸⁵ Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inin tahririni yapan Şuayb Arnaût, bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

Ebu Umâme Bâhili’den (öl. 32/652) gelen bu konudaki bir rivayette, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelen ve O’ndan kendisinin zina etmesine izin vermesini isteyen bir gence karşı sergilediği ikna edici açıklamalar ve gence karşı gösterdiği sakin ve hoşgörülü tutum da O’nun insanlardaki yaş farklılıklarını nazar-ı dikkate aldığı gösteren bir örnektir.⁸⁷

4.4. Zekâ ve Bilgi Seviyesini Dikkate Alması

Kur’ân’da Hz. Peygamber’e ashâbı ile istişare yapması emredilmiştir.⁸⁸ İstişare bir konu hakkında farklı fikirlere başvurmaktır. Farklı görüşler, farklılığı bulunan kişilerce ortaya atılabilir. Yine Kur’ân’da, herkesin kapasitesi ölçüsünde sorumlu olduğu bildirilmiştir.⁸⁹

Hadislerde bu konu ile ilgili değişik örnekler bulunmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber’in bir hadisinde, ilim öğrenen kişilerin aynı şeyi işitseler bile farklı kişiler oldukları, bu bakımdan ilim yüklenen insanın, bazen bu ilmi kendisinden daha kapasiteli ve dirâyetli birine taşıyıp anlatabileceği ifade edilmektedir.⁹⁰

Hz. Peygamber, insanlara akıllarının alabileceği ölçüde hitap ederdi. Çünkü dinleyenlerin aklının ermediği konuşmalar, yanlış anlamalara sebep olabilirdi. Bu konuda Hz. Peygamber’in söylediği sözler ve verdiği emirler oldukça dikkat çekicidir:

“İnsanlara derecelerine göre muamele ediniz.”⁹¹

“Cahillere hikmetten bahsetmeyiniz.”⁹²

Hz. Ali’nin (öl. 40/461) bu meyanda belirttiği bir sözünde: “İnsanlara bildikleri şeyleri anlatın. Yoksa siz Allah ve Rasulü’nün yalancı çıkarılmasını mı istiyorsunuz?”⁹³

⁸⁵ Müsned, 11/351; Ebû’l-Kâsım Suleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, (Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, tsz.), 13/56.

⁸⁶ Müsned, 11/351.

⁸⁷ Bkz. Müsned, 4/256.

⁸⁸ Al-i İmrân 3/159.

⁸⁹ Bkz. el-Bakara 2/286; el-En’âm 6/152.

⁹⁰ Tirmizî, "İlm", 7; İbn Mâce, "Mukaddime", 19.

⁹¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 23.

⁹² Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Mukaddime", 34.

⁹³ Buhârî, "İlm", 49.

Abdullah b. Mes'ud'dan (öl. 32/652-52) gelen bir rivâyette o "Bir kavme, akıllarının idrâk edemeyeceği şeyi söylemen doğru olmaz. Eğer böyle yaparsan bazısı için fitne olur."⁹⁴ demiştir.

Yine İbn Mes'ud'dan gelen diğer bir rivâyette o, şöyle der: "Rasûlullah buyurdular ki: "Benim hemen arkama sizden akıl ve dirâyet sahipleri dursun. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun."⁹⁵

Ebu Hüreyre'den (öl. 58/678) gelen rivayette o şöyle anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v.) kalabalık bir askerinin katıldığı orduyu sefere çıkardı. Askerlere Kur'ân okumalarını tembihledi. Ayrıca teker teker herkesi görerek her birine Kur'ân'dan bildikleri yerleri okumalarını tembihliyordu. Derken sıra yaşça en genç birisine gelmişti. Ona: "Kur'ân'dan sen ne biliyorsun ey falanca?" diye sordu. Genç: "Ben, dedi, falan falan sureleri ve bir de Bakâra suresini biliyorum." Rasûlullah: "Yani sen Bakâra'yı biliyor musun?" diye sordu. "Evet!" cevabı üzerine "Haydi yürü, seni askerlere komutan tayin ettim"⁹⁶ buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve kişi arasındaki diyalogu incelediğimizde, başta kişiye bir seviye tespit sorusunun yöneltildiğini, seviyesi öğrenildiğinde ise seviye ve bilgi düzeyine muvâfık bir görev verildiğini görmekteyiz. Bakâra Suresi, İslâm'ın genel çerçevesinden bahsetmektedir. Çünkü Bakâra suresi 286 âyetlik uzunca bir suredir ve içinde İslâm'ın ferdî ve ictimai mevzûlarına temas vardır.

"Bireysel Farklılıklar İlkesi"ne yönelik Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bir hadiste O (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "İnsanlara derecelerine göre muamele edin."⁹⁷ Burada derece (menazil) kelimesi, mutlak bir şekilde kullanılmış, tahdît, kayıt, tarif konulmamıştır. Öyleyse hadiste menazil, insanlar arasında mevcut olan bütün farklılıkları içine almaktadır. Bir başka hadiste, "İnsanlara akıllarına göre muamele ediniz ve yaklaşımda bulununuz."⁹⁸ buyrulmaktadır.

4.5. Mizac ve Karakter Farklılıklarını Dikkate Alması

Mizac, "bir şeyi başka bir şey ile karmak, harmanlamak; iki şeyi karıştırmak, bal" ve "içecek; şarap; meyve suyu ve şerbet"⁹⁹ anlamlarına gelmektedir. Başka bir tarifte, mizâc; "karışım, karıştırılan şey" demektir.¹⁰⁰ Karakter (huluk), ise "seciye, tabiat ve yaratılış"¹⁰¹ demektir. Kur'ân-ı

⁹⁴ Müslim, "Mukaddime", 3.

⁹⁵ Müslim, "Salât", 123; Ebû Dâvûd, "Salât", 96; et-Tirmizî, "Salât" 168.

⁹⁶ Tirmizî, "Sevâbu'l-Kur'ân", 2.

⁹⁷ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebî Dâvud, thk. ve nşr. Muhammed Zihni Efendi (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Edeb", 23.

⁹⁸ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbes* (Kâhire: Mektebetu'l-Kuds, 1351), 2/2850.

⁹⁹ Ebû'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfriki el-Mısri İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr'u Sâdır, 2008), 14/64.

¹⁰⁰ Râğıb el-İsfehânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş; Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 999.

¹⁰¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 6/140.

Kerim'de konu ile ilgili; "De ki: "Herkes tabiatına (mizaç ve karakterine) göre amel işler. Bu durumda kimin en doğru yolda olduğunu Rabbiniz daha iyi bilir."¹⁰² buyrulmuştur.

Bu meyanda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitimde ashâbının yeteneklerini nasıl değerlendirdiğine ışık tutacak şu hadis-i şerif oldukça manidardır. O (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "Ümmetin fertleri arasında ümmetime karşı en merhametlisi Ebu Bekir'dir. Allah'ın emri konusunda en titiz ve şiddetlileri Ömer'dir. Hayâ bakımından en doğru olanları Osman'dır. Hükümde (yargıda) en isabetlileri Ali'dir. Helal ve haramı en iyi bilenleri Muaz b. Cebel'dir. Feraizi (miras hukukunu) en iyi bilenleri Zeyd b. Sabit'tir. Kur'ân kıraati en iyi olanları Übey b. Ka'b'dır. Her ümmetin bir emini vardır ve bu ümmetin emini de Ebu Ubeyde b. Cerrah'tır."¹⁰³

Sahâbenin ileri gelenlerinden Ebu Zerr'in (öl. 32/653): "Ey Allah'ın Resûlü! Beni memur ta'yin etmez misin?" sözü üzerine Allah Resulü'nün ona: "Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin taktirde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz edâ ederse o hâriç" buyurması dikkat çekicidir.¹⁰⁴ Aynı şekilde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kısa ve öz bir nasihat isteyene kişiye O'nun "Öfkelenme!"¹⁰⁵ cevabını vermesi de dikkat çekicidir. Öyle ki öfke mizaç ve karakterle ilgili bir huydur ve her kişide farklı oranda bulunmaktadır.

Burada kayda değer diğer bir örnek olayı Hz. Aişe şöyle rivayet etmektedir: "Hz. Ebu Bekr, Resulullah'ın (s.a.v.) yanına girmek üzere izin istedi. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) yatağı üzerinde yatmakta idi. Üzerinde benim bürgüm vardı. Resulullah halini bozmadan izin verdi. (Konuştular), meselelerini hallettiler. Hz. Ebu Bekr gitti. Bir müddet sonra Hz. Ömer girmek için izin istedi. Resulullah (s.a.v.) aynı halini hiç değiştirmeden ona da izin verdi. Ömer'in ihtiyacını da gördü. Sonra da gitti. Bir müddet sonra Osman izin istedi. Bu sefer Hz. Peygamber (s.a.v.) yatağında doğrulup oturdu. Üstünü düzeltti. Bana da "Elbiseni üzerine topla!" diye emretti. Ve ona da girmesi için izin verdi. Onun da ihtiyacını gördü. Osman da gitti. O gidince ben dayanamayıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Ebu Bekir ve Ömer gelince istifini bozmadığın halde Osman gelince kendine çekidüzen verdin. Sebebi nedir?" diye sordum. Buyurdu ki: "Osman çok utangaç birisidir. Ben istifimi hiç bozmadan eski halimde iken içeri aldığım takdirde arzusunu açmadan gideceğinden korktum." Bir rivayette: "Kendisinden meleklerin hayâ duydukları bir kimseden ben hayâ duymayayım mı?" buyurmuştur.¹⁰⁶ Öte yandan sahâbenin ikinci Habeşistan hicretinde, başlarına Hz. Cafer'i (öl. 8/629) reîs tayin etmesi¹⁰⁷ ve bu durumun bir

¹⁰² el-İsrâ 17/84.

¹⁰³ Tirmizî, "Menâkıb", 33; Müsned, 3/184-281.

¹⁰⁴ Müslim "İmâret" 17 (1826); Ebû Dâvûd "Vesâye" 4 (2868); en-Nesâî "Vesâya" 10.

¹⁰⁵ Buhârî, "Edeb", 76; et-Tirmizî, "Birr", 73; Enes b. Mâlik, "Hüsni'l-Hulk", 11.

¹⁰⁶ Müslim, "Fezâilu's-Sahâbe", 36.

¹⁰⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Yayınları, 2003), 183.

rivâyette, Rasûlullah'ın (s.a.v.), Cafer b. Ebi Talib'e "Sen bana hem huy ve hem de yaratılış yönüyle benziyorsun."¹⁰⁸ buyurması ile karşılaştırıldığında yaptığı tayinin ne kadar yerinde olduğu görülmektedir. Bu konuda kayda değer diğer bir örnek ise Hz. Huzeýfe'dir. O (s.a.v.), Huzeýfe'ye sırlarını verirdi.¹⁰⁹

4.6. İlgi ve Kabiliyet Farklılıklarını Dikkate Alması

İlgi; dikkati öncelikle belirli bir şey üzerinde toplama eğilimidir. Belirli bir olay veya etkinliğe yakınlık duyma, ondan hoşlanma ve ona öncelik tanımadır.¹¹⁰ İlgi ve kâbiliyetler muhteliftir. İnsanların ferdî özelliklerinden biri de farklı kâbiliyetlere sahip olmalarıdır. Allah, insanları, kâbiliyet bakımından farklı yaratmıştır.¹¹¹ Kısaca "potansiyel güç" diye ifâde edilen kâbiliyet ise herhangi bir beceri anlamında bir şeyler öğrenme fırsatı verildiği zaman, insanın bundan yararlanma gücü olarak tanımlanabilir.¹¹² Bu hususa temas eden bir hadiste Peygamberimiz, "İnsanlar madenler gibidir. Cahiliye devrinde hayırlı olanlar, dinde ilim sahibi olurlarsa, İslam devrinde de hayırlı olurlar."¹¹³ buyurmaktadır. Aynen bunun gibi insanların da birer maden gibi her birinin ayrı ayrı hususiyetleri ve kabiliyetleri vardır. Eğer bu kabiliyetler ve istidatlar iyi keşfedilir ve işlenebilirse hem kendisine hem de millete faydalı bir hale gelebilir. Böylece insandan son derece verimli bir şekilde istifade edilmiş olacaktır.¹¹⁴

İlgi ve kabiliyetler farklılıklarına yönelik olarak, Resulullah'ın Kureyza günü, (şâiri) Hassân b. Sâbit'e (öl. 60/680 [?]) "Sen de onlara mukabil müşrikleri hicvet, zîra Cebrâil seninle beraberdir!" diye teşvik ve taltifte bulunması da zikredilebilir.¹¹⁵ Yine Ebû Musa'nın Kur'ân okuyuşunu Hz. Davud'a (a.s.) ses yönünden benzetmesi ve takdir etmesi de bu babta zikredilebilir.¹¹⁶ İslam'ın insanlara eğitim-öğretimi konusu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çok önem verdiği bir konu olmuştur. Ancak eğitim-öğretim işi kişisel ilgi ve kabiliyet gerektiren bir iştir. Bu konuda sahâbenin geneli aynı standartta olmayıp, onlar arasında bu konuda özel öğretmenler bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan Hz. Muâz'ın (öl. 17/678) Yemen'e öğretmen olarak seçilmesi ve gönderilmesi onun bu konudaki ilgi ve kabiliyeti olarak yorumlanabilir.¹¹⁷ Ok ve atıcılık kabiliyeti fevkalade gelişmiş olan ve ashap arasında

¹⁰⁸ Buhârî, "Megâzî", 43; Müslim, "Cihâd", 90; Tirmizî, "Menâkıb", 3769.

¹⁰⁹ Bkz. Buhârî, "Menâkıbu'l-Ashâb", 20.

¹¹⁰ Şükrü Haluk Akalın, "İlgi", *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 1174.

¹¹¹ Râğîb el-İsfehânî, *Tafsîlu'n-Neş'eteyn ve Tahsîlu's-Saâdeteyn* (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1988), 88.

¹¹² Baymur, *Genel Psikoloji*, 249.

¹¹³ Buhârî, "Enbiyâ", 14: "Menâkıb", "Müslim, "Birr", 160.

¹¹⁴ Adem Dölek, *Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller* (Erzurum: EKEV Yayınları, 2001), 134-135.

¹¹⁵ Buhârî, "Edeb", 91: "Bedu'l-Halk", 6: "Megâzî", 30; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 153.

¹¹⁶ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 31; Müslim, "Müsâfirîn" 236.

¹¹⁷ Bkz. Buhârî, "Zekat", 1, 41: "Sadaka", 1, 63: "Mezâlim", 9: "Megâzî", 60: "Tevhid", 1; Müslim, "İman", 31.

temayüz eden Sa'd b. Ebî Vakkas'a (öl. 55/675) "Ey Sa'd (okunu) at! Annem ve Babam sana feda olsun!"¹¹⁸ taltif ve cesaretlendirmelerinde bulunması da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanlardaki ilgi ve kabiliyetleri tespit ettiği ve bunları ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halkı namaza çağırma yöntemini istişareye sunarken ve ezanı rüyasında gören Abdullah b. Zeyd'e (öl. 32/653) "Kalk, rüyada öğrenmiş olduğun Bilâl'e öğret. O bunları söyleyerek ezan okusun. Zîra o, sesçe senden daha gür!" buyurması ve ezan işini Hz. Bilâl'in (öl. 20/641) yerine getirmesi de konudaki diğer bir örnektir.¹¹⁹ Bu konunun izahını daha açık bir surette sunacak iki hadisi burada zikretmek faydalı olacaktır.

İbn Ömer şöyle anlatıyor: "Rasûlullah askeri bir sefere hazırlamış, askerlerin başına da Üsâme b. Zeyd'i (öl. 54/674) komutan yapmıştı. (Üsâme siyahî bir azadının oğlu olması hasebiyle) onun komutanlığından memnun kalmayan bazı kimseler dedikodu yaptılar. (Söylenen yersiz sözler kulağına ulaşmış olan) Rasûlullah (s.a.v.): "Onun komutanlığı hususunda dedikodu yapan sizler, aynı dedikoduyu daha önce babasının komutanlığı için de yapmıştınız. Allah'a yemin olsun! O komutanlığa layık idi. Ve o, bana, insanların en sevgililerindendi. Bu da, bana ondan sonra insanların en sevgili olanlarındandır" buyurdu."¹²⁰

İnsanların ilgi, kâbiliyet ve yeteneklerinin belli bir ırka has verilmediği bizce malumdur. Çünkü kimi zaman A ırkına mensup bir kişide dâhiyane fikir ve görüşler ortaya çıkabilmekte; kimi zaman ise aynı A ırkına mensup bir insanda insanlığa yaraşmayacak davranışlar görülebilmektedir.

Sahabeden Ebu Mahzûre (öl. 59/678-79) olayı da dikkat çekicidir, o şöyle anlatıyor: "Ben bir grupla birlikte yola çıkmıştım. Epey bir yol almıştık. Resulullah'ın (s.a.v.) müezzini O'nun yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini Hz. Peygamber'e arkamız dönük olarak işittik.

Biz onun sesini alaylı alaylı tekrar edip yansıldık. (Bu yaptığımızı) Resulullah (s.a.v.) işitti. Bize bazı kimseler yollayarak yanına çağırtdı, önüne oturttu ve "Kulağıma kadar gelen ses hanginizin?" dedi. Arkadaşlarım beni işaret ettiler. Doğru da söylediler. Resulullah onları geri çevirdi, beni alıkoydu. Sonra bana "Kalk ezan oku!" dedi. Doğrudum. (Ezanı bilmediğimden) öyle mahçup olmuşum ki, o anda nazarımda Resulullah'tan ve yapmamı emrettiği şeyden daha menfur bir şey yoktu. Resulullah'ın (s.a.v.) önünde doğrulmuş, öyle kalmıştım.

Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) ezanı kendisi bana okudu. Arkadan "Haydi söyle!" dedi. Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, eşhedü en la ilahe illallah, eşhedü en la ilahe illallah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah!"

Sonra, ezanı bitirince beni çağırtdı ve bana içerisinde gümüş para bulunan bir çıkın verdi. Sonra elini Ebu Mahzûre'nın alınına koydu, arkadan yüzüne kaydırtdı, sonra göğsü üzerine götürdü,

¹¹⁸ Buhârî, "Megâzî", 18: "Cihâd", 80: "Edeb", 103; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 41.

¹¹⁹ Bkz. Ebû Dâvûd, "Salât", 30.

¹²⁰ Buhârî, "Fedâilu'l-Ashâb", 17: "Megâzî", 42, 87: "Eymân" 2: "Ahkâm" 33; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 63.

sonra ciğerinin üzerine kaydırıldı. Sonra Resulullah'ın (s.a.v.) mübarek eli, Ebu Mahzûre'nın göbeği üzerine ulaştı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah seni mübarek kılsın, Allah sana bereket yağdırsın" dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Resülü! Bana Mekke'de ezan okumam emir buyursanız?" dedim.

"Haydi emrettim!" buyurdular. Derken içimde Resulullah'a karşı duyduğum bütün kötü hisler kayboldu. Yerine Resulullah (s.a.v.) sevgisi doldu. Hemen Resulullah'ın Mekke'deki valisi Attab İbnu Esid'in yanına geldim. Resulullah'ın (s.a.v.) emri sebebiyle Attab'ın yanında namaz için ezanı ben okudum.¹²¹ Böylelikle Ebu Mahzûre gibi kabiliyetli bir genç, İslam'ın müezzini olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), "Amel edin, herkes ne için yaratılmışsa, kendisine o yönde bir kolaylık vardır."¹²² buyurmuş ve bu hadisle insan hangi kâbiliyet üzere yaratılırsa, o işin o insana istidâdi doğrultusunda kolaylaştırılmış olduğunu anlatmıştır.¹²³

4.7. Sosyal Rol ve Konum Farklılıklarını Dikkate Alması

Toplum birçok insanın bir araya gelmesi sonucu oluşur. Ancak topluma katılan her ferden toplum içerisindeki rol ve konumu aynı değildir. Kimi lider, kimi akil insan, kimi farklı bir vasıf ve roldedir. Rasûlullah (s.a.v.), Medine'ye hicret edip Kuba köyüne gelince, o yörenin başkanlarından Kulsum b. el-Hidm'in (öl. 2/624) evine misafir oldu. Ziyaretçileri kabul etmek için ise, yine bir başka başkan olan ve o sırada bekâr olan Sa'd b. Hayseme'nin (öl. 2/624) evinde oturmuştu.¹²⁴ Ayrıca Kuba'dan (Medine'ye doğru) hareket ettiğinde Abdullah b. Ubey'in evinde bir süre oturmak (suretiyle onu şerefliendirmek) istemesi de örneklerdendir.¹²⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.), Halid b. Velid'le (öl. 21/642) Amr b. Âs'ın (öl. 43/664) Müslüman olmadan önceki durumlarını sürekli gözlemlemiş ve İslâm'a girmelerine yönelik her ikisinin kulağına ulaşacak mesajlar bildirmiş ve müslüman olduklarında ise her ikisini ayrı ayrı iltifatlarla karşılamış ve onlara teveccüh etmiştir.¹²⁶

Mekke'nin fethi sırasında "Silâhlarını bırakanlar emniyette olacaktır, Ebû Sufyân'ın evine sığınanlar emniyette olacaktır..."¹²⁷ fermânı da fertlerin durumunu göz önünde tutma hususunda ilgi çekici bir örnektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethi sırasında, Müslüman olanlarla çeşitli kabile reîslerinin kalplerini İslâm'a ısındırmak için yaptıklarını, muhâcir ve ensardan diğer sahâbeler için

¹²¹ Ahmed İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel*, thk. Şuayb ell-Arnaût - 'Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 24:97-99 (15380).

¹²² Müslim, "Kader", 9.

¹²³ Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları 1*, 46.

¹²⁴ BkZ. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 175.

¹²⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 177.

¹²⁶ Bkz. Salih Suruç, *Kainâtın Efendisi Peygamberimizin Hayatı* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2001), 287-291.

¹²⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 99.

yapmamıştır.¹²⁸ Ulu bir şahsa -ister şahsen ister toplum adına olsun- ikramda bulunmak, hem nezaket, hem de insanlık gereğidir. Hüsnü kabul ve iltifat, müspet duygulara ve iyi münâsebetlerin gelişmesine vesile olur.¹²⁹

Hiz. Âişe şöyle anlatıyor: "Sa'd b. Mu'az (öl. 5/627), Hendek savaşı sırasında kol damarından yaralanınca, Rasûlullah (s.a.v.) onun için mescide bir çadır kurdurdu. Maksudı, onu daha yakından ziyâret etmektir."¹³⁰

İbn Şihab'ın (öl. 124/741) naklettiği bir hadiste o, şöyle anlatıyor: "Rasûlullah zamanında, bir kısım kadınlar, kendi yurtlarında Müslüman oldular. Hicret de etmediler. İslâm'a girdikleri zaman kocaları kâfir idiler. Bunlardan biri Velid b. Mugire'nin (öl. 1/622) kızıydı. Bu kadın Safvan b. Ümeyye'nin (öl. 41/661[?]) nikâhı altında idi. Bu hanım Fetih günü Müslüman olmuş, kocası Safvan da İslâm'dan kaçmıştı. Rasûlullah, peşinden amcasının oğlu Vehb b. Umeyr'i, kendisine bir eman alâmeti olarak şahsî ridasıyla birlikte gönderdi. Rasûlullah onu İslâm'a çağırıyor ve yanına gelmeye davet ediyordu: (Gelince bakacak), İslâm hoşuna giderse kabul edecekti, gitmezse kendisine iki ay müsaade edecekti.

Safvan, Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına ridasıyla birlikte gelince, yüksek sesle halkın arasında bağırarak: "Ey Muhammed! İşte Vehb b. Umeyr! Senin ridanı bana getirdi ve benim beni yanına davet ettiğini, İslâm hoşuma giderse kabul edeceğimi, gitmezse bana iki ay mühlet tanıyacağını söyledi" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) kalkıp: "Ey Ebu Vehb (devenden) in!" buyurdu. Fakat O: "Hayır, vallahi, meseleyi benim için açıklığa kavuşturmadıkça inmem!" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: "Sana, daha fazla, dört ay mühlet tanıyorum" buyurdular.

Sonra Rasûlullah (s.a.v.) Havazin tarafına Huneyn Seferi'ne çıktı. (Sefer hazırlığı sırasında) Safvan'a adam göndererek çağırıp, emaneten silah ve başka harp malzemesi vermesini talep etti. Safvan: "Zorla mı, gönül rızasıyla mı istiyorsun?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.): "Gönül rızasıyla!" buyurdu. Safvan yanında bulunan silah ve diğer şeyleri iâne olarak verdi. Sonra Safvan kâfir olduğu halde Rasûlullah'la birlikte döndü. Huneyn Gazvesi'ne, Taif'in fethine katıldı. Bu esnada henüz kâfirdi. Ama hanımı Müslüman olmuştu. Rasûlullah aralarını ayırmadı. Bu hal Safvan'ın müslüman oluşuna kadar devam etti. Müslüman olduktan sonra hanımı eski nikâhıyla onun yanında kaldı. Safvan ile hanımının müslüman oluşu arasında iki ay kadar bir zaman mevcuttur."¹³¹

¹²⁸ Yusuf el-Kardâvî, *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*, çev. Özcan Hıdır (İstanbul: Yörünge Yayınları, 2001), 183.

¹²⁹ Ramazan Ayyallı, *Esbâbu Vürûdi'l-Hadîs ve Bunun İslâm Teşriindeki Yeri ve Önemi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1979), 111.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 8; Nesâî, "Mesâcid", 18.

¹³¹ Muvatta, "Nikâh", 44.

Bu başlık altında incelenen rivayetlerde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) toplum nezdinde itibar ve mevki sahibi olan insanlara karşı gösterdiği ilgi, hoşgörü ve yakınlık neticesinde bu kişilerin İslam'a bakışları değişmiş ve ilgileri artmıştır.

5. Tartışma

Bugün başta yerel ve genelde ise ulusal sahada Hz. Pergamber'in (s.a.v.) eğitimci kişiliğine karşı şüpheli ve ilgisiz bir yaklaşım görülmektedir. Bu durum insan ve toplumların eğitim felsefelerini ortaya koymalarında da bariz bir şekilde görülebilmektedir. Bunlara ilave olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanlara sadece dini telkinlerle yaklaştığı varsayılmaktadır. Ancak burada serdettiğimiz örneklerde görüldüğü üzere O (s.a.v.); insana yönelik çalışmalarında, irşadında, eğitim-öğretiminde insanlar arası farklılıklara riayet etmiştir. Ayrıca bugün ideal insan ve toplum arayışlarında din, tarih ve kültür olarak bizden uzak fikir, düşünce ve insanlar rehber ve kılavuz görülmektedir. Böyle bir yabancılaşma dinini, tarihini ve kültürünü yetersiz ve liyakatsiz görmekten ileri gelmektedir. Hâlbuki araştırmamıza konu olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik vazifesini ifa ettiği zaman ve toplum en düşük bir seviyedeysen, Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim hamlesi sonrasında insanlığın öğretmenleri ve önderleri olmuşlardır. Bu da gösteriyor ki O (s.a.v.), eğitim-öğretimin genel ve özel sahalarında yetkin ve mükemmel bir öğretmendir.

Şöyle bir iddia akıllara gelebilir: Bugün Hz. Peygamber'i (s.a.v.) temsil makamındaki insanlarda bu yönde bir eğitim-öğretim örneği görülmemektedir; bu da O'nun bu konuda eksik ve yetersiz olduğu kanaatini gündeme getirebilir. Öncelikle bu iddia ve kanaatlerin bilimsel bir gerçeklik olmayıp, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) temsil makamındaki kişilerden mütevellid eksiklikler olduğunu belirtmek isteriz. Aynı şekilde O'nu kendilerine önder ve örnek alanların O'nu çok yönlü araştırmadıklarından ileri geldiğini söylemek gerekir. Bugün insanlar arası farklılıkların sadece birkaçını eğitim-öğretime uygulamak bile çok zor iken O (s.a.v.), kendi zamanında birçok bireysel farklılıkları dikkate aldığını göstermiştir.

Sonuçlar

Bu araştırmamızda ele aldığımız problem; günümüzde revaçta olan ve eğitim-öğretim gündeminde ön sıralarda olan "Bireysel Farklılıklar İlkesi"nin, Hz. Peygamber tarafından uygulanıp uygulanmadığı, aynı şekilde hangi sahalarda uygulandığı konusunu tespit etmektir. Bizler ilgili döneme ait kayıtları ve bilgileri ihtiva eden kaynaklara baktığımızda çok geniş çerçevede, somut örnekler ve pedagojik ölçüler dâhilinde bu ilkenin uygulandığını müşahade ettik.

Eğitimde bireysel farklılıklar ilkesi, insana yönelik birçok farklılık alanını kapsaması yanında, başta insanların iki farklı cinsiyette olduklarını göstermektedir. Böylesi bir farklılığın ise insan ve topluma yönelik birçok farklı sahada dikkate alınmasına işaret etmektedir. Aynı şekilde buradaki örnekler, insanlar arası farklılıkların bir üstünlük sebebi değil, bir zenginlik olduğu anlaşılmaktadır. Bugün ideal insan yetiştirmede bu farklılıkların dikkate alınması hususunun da önemi fark

edilmektedir. Bunların yanında Hz. Peygamber'i (s.a.v.) temsil makamında ve O'nu örnek alanların da buradaki ve benzer örneklerde O'nun zengin ve şumüllü vasfını görme fırsatları olacaktır.

Hz. Peygamber, yaşamın içerisinde insanları yetiştirmekteydi. Yani O sadece belirli ortam ve yerlerde bu ilkeye riayet etmeyip, hayatın tüm alanlarında bu yönde bir yaklaşım ortaya koymaktaydı. Bu da gösteriyor ki insan eğitim-öğretimi sadece eğitim-öğretim kurumlarıyla sınırlı değildir. Bu durumda bireysel farklılıklar ilkesinin sadece eğitimci ve öğretmenleri için değil, tüm herkes için genel geçer bir ilke olması gerektiği bu açıdan fark edilecektir.

Buradaki araştırmamızda bugün Hz. Peygamber adına tebliğ ve irşadda bulunanların teorik aktarımlarından öte O'nun, pratik ve uygulama önceliğinde bir kimse olduğunu gösterecektir. Yani bizim bugün bilgi ve bulgu olarak okuduklarımız, teorinin ötesinde uygulama modelleridir. Bu durum, Hz. Peygamber'in salt bir teorik kimlik olmanın ötesinde bir tatbikatçı olduğunu izhar edecektir.

Öneriler

Her araştırma bir öncekinin sonucu olup, bir sonrasının da başlangıcıdır. Bugün insan eğitim-öğretimi konusunda dünya üzerinde birçok araştırma ve inceleme yapılmaktadır. Bugün insan ve insanların farklılıkları konusu büyük bir araştırma sahası olarak insanlığın önünde durmakta, ciddi ve özverili araştırmacıların girişimlerini beklemektedir. Aynı şekilde bu ve benzeri araştırmaların netice olarak insan odaklı oldukları da muhakkaktır. Yani bu araştırmalar insana yönelik daha iyi bir eğitim ve öğretim içindir, denilebilir. Öncelikle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik araştırmaların çok yönlü yapılmasının O'nun anlaşılmasına çok önemli katkı sağlayacağı izahtan varestedir. Şurası bir gerçektir: İdeal insanı yetiştirmek için tarihteki ideal ve örnek insanların yetişmesindeki esasları ve prensipleri tahlil ve tespit etmek bizlere büyük katkılar sağlayacaktır. Bu kişiler içerisinde din, tarih ve kültür temsilcilerimiz olan âlî şahsiyetleri öne almak daha bir gerekli ve önemlidir. Çünkü bu liderler ve en başta Hz. Muhammed (s.a.v.), bizim bugünümüzün din, tarih, kültür, örf, gelenek ve medeniyetinin mimarı ve kurucusu olmuştur. Burada bir hususa temas etmekte fayda görülmektedir: Hz. Peygamber'in hayatındaki bu tespitlerin günümüz şart ve ortamlarına uyarlanabilir şekliyle geliştirilmesi, eğitim felsefesinin tasarlanmasında göz önünde bulundurulması, müfredat haline getirilmesi, eğitim-öğretim programları suretinde yapılandırılması, planlanması ve güncelleştirilmesinin ilgililerce gerekli ve önemli olduğu tartışmasız bir husustur. Söz konusu mekân, imkân ve zamanın değişmesi uygulamaların da değişimini beraberinde getirmektedir. Bu sebepten geçmişteki insan sayısı, imkânlar ve şartlar muvacehesinde görülen bu başarı ve örneklik, yeni dönemde kurumsal ve kapsamlı bir şekilde tekrar yapılandırılabilir.

Kaynakça

Aclûnî, İsmail b. Muhammed. Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbês. Kâhire: Mektebetu'l-Kuds, 1351.

Akalın, Şükrü Haluk vd. "İlgi". Türkçe Sözlük. TDK Yayınları, 2011.

- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin (ed.). Kur'ân-ı Kerim Meâli. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Arslan, Mehmet. Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları, 2010.
- Aydın, M. Zeki. Din Öğretiminde Yöntemler. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2007.
- Ayvallı, Ramazan. "Esbâbu Vürûdi'l-Hadîs ve Bunun İslâm Teşrîindeki Yeri ve Önemi". Ankara Üniversitesi, 1979.
- Bacanlı, Hasan. , Eğitim Psikolojisi, Ankara. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011.
- Başaran, İbrahim Ethem. Başaran, Eğitim Psikolojisi (Eğitimin Psikolojik Temelleri). Ankara: Gül Yayınevi, Gül Yayıne., 1997.
- Baymur, Feriha. Genel Psikoloji. İstanbul: İnkılap Kitapevi, İnkılap., 1985.
- Bayraklı, Bayraktar. İslam'da Eğitim. İstanbul: Seçil Ofset, 2002.
- Budak, Selçuk. Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil. el-Câmî'u's-Sahîh. ed. Muhammed Zihni Efendi. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Çamdibi, Hasan Mahmud. Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî. İstanbul: Han Yayınları, 1983.
- Canan, İbrahim. Peygamberimizin Tebliğ Metotları 1. İstanbul: Nesil Yayınları, 1998.
- Dölek, Adem. Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller. Erzurum: EKEV Yayınları, 2001.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. Sünen-i Ebû Dâvud. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Enes, İbn Mâlik. el-Muvattâ. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. Sünenü'd-Dârimî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Hamidullah, Muhammed (Çev.: Salih Tuğ). İslâm Peygamberi. Ankara: İmaj Yayınları, 2003.
- Hökelekli, Hayati. "İnanç ve Mezhep Farklılıklarının Psikolojik ve Kültürel Temelleri". Diyanet Dergisi 3 (1984), 25.
- İbn Hanbel, Ahmed. Müsnedü'l-İmâm Ahmedî'bnî Hanbel. thk. Şuayb El-Arnaût - 'Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1. Baskı., 2001.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî el-Mısri. Lisânu'l-Arab. Beyrut: Dâr'u Sâdır, 2008.
- İsfehânî, Râğîb. Tafsilü'n-Neş'eteyn ve Tahsilü's-Saâdeteyn. Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1988.
- İsfehânî, Râğîb (Trc: Abdülbaki Güneş; Mehmet Yolcu). Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Kardâvî, Yusuf (Trc: Özcan Hıdır). Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet. İstanbul: Yörüngen Yayınları, 2001.
- Kutup, Seyyid. Fî Zilâlî'l-Kur'ân. Fî Zilâlî'l-Kur'ân. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Kuzgun, Yıldız; Deryakulu, Deniz. Eğitimde Bireysel Farklılıklar. ed. Kuzgun Yıldız. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2006.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf. Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Cami'i's-Sağîr. Beyrut: Dâr'u'l-Ma'rife, 1972.

- Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysabûrî (Thk. ve Nşr. Muhammed Zihnî Efendi). el-Câmi‘u’s-Sahîh. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ocak, Gürbüz. Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2008.
- Oral, Behçet. Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011.
- Özgüven, İbrahim Ethem. Bireyi Tanıma Teknikleri. Ankara: Pdrem Yayıncılık, 2007.
- Pinter, Rudolf (Çev. Sabri Akdeniz). Eğitim Psikolojisi. ed. Rudolf Pinter. İstanbul: İFAV Yayınları, 1991.
- Selçuk, Ziya. Eğitim Psikolojisi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2009.
- Sezgin, Osman. Üçüncü Neslin Eğitimi. Ankara: TDK Yayınları, 1991.
- Sofuoğlu, Mehmet. Sahih-i Buhârî ve Tercemesi. İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2009.
- Suruç, Salih. Kainâtın Efendisi Peygamberimizin Hayatı. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2001.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed. el-Mu‘cemu’l-Kebîr, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi. Kâhire: Mektebetu İbn Teymiyye, tsz.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Yıldırım, Zeki. “İhtilafın Menşei Konusu ve Çeşitleri”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 215–248.